

УДК 378.016:911]:005.336.2

DOI: 10.31652/2786-5754-2024-7-22-31

Ткачук Н. М.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної та соціальної географії,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID 0000-0002-8018-9733
e-mail: nadia.tkachuk4@gmail.com

Новосад О. В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної та соціальної географії,
Волинський національний університету імені Лесі Українки,
ORCID ID 0000-0001-7156-643X
e-mail: Novosad.Oksana@vnu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ «ПІДПРИЄМЛИВІСТЬ ТА ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ» В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ З ГЕОГРАФІЇ

Статтю присвячено проблемі формування ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» засобами шкільного курсу географії в базовій школі. Авторами проаналізовано послідовність впровадження означеної ключової компетентності в освітній процес та трансформацію формулювання категорії у вітчизняних законодавчо-нормативних документах.

Означено вагомість теоретичного дискурсу щодо змісту поняття «підприємницька компетентність» та врахування досліджень явища в соціальному, психолого-педагогічному та змістовому аспекті. Автори обґрунтовують, що для формування компетентності підприємливості та фінансової грамотності важливо з'ясувати особливості структури цієї компетентності та визначити характеристики структурних компонентів. Спираючись на напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців, запропоновано авторське бачення структури компетентності підприємливості та фінансової грамотності; виокремлено мотиваційно-особистісний, когнітивний та діяльнісний компонент. Зважаючи на досліджувану проблему запропоновані характеристики кожного структурного компонента в контексті змісту шкільного курсу географії.

У статті проаналізовано потенціал змісту навчальних/модельних програм з географії у базовій школі, як теоретичної основи для формування ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність». Особливу увагу зосереджено на курсах економічної та соціальної географії у 9 класі. Акцент зроблено на важливості забезпечення в освітньому процесі інтеграції змісту географії та економіки для сприяння розуміння економічних процесів, формування готовності в учнів до підприємницької діяльності, розвитку критичного мислення, відповідальності та ініціативи.

Автори звертають увагу на змінах в методиці компетентнісного навчання географії та важливості запровадження методів, які сприятимуть мотивації в учнів на досягнення успіху, готовності діяти в умовах ризику, уміння розв'язувати актуальні завдання з використанням практичних завдань та ситуацій, уміння будувати міжособистісні взаємовідносини, відповідальність за виконання спільної справи.

***Ключові слова.** географія, компетентність, ключові компетентності, компетентність «підприємливість та фінансова грамотність», освітній процес, підприємницька компетентність.*

Tkachuk N. M.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economic and Social Geography,
Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID ID 0000-0002-8018-9733
e-mail: nadia.tkachuk4@gmail.com

Novosad O. V.

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economic and Social Geography,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID 0000-0001-7156-643X
e-mail: Novosad.Oksana@vnu.edu.ua

FORMATION OF THE KEY COMPETENCE “ENTREPRENEURSHIP AND FINANCIAL LITERACY” IN THE EDUCATIONAL PROCESS IN GEOGRAPHY

The article is devoted to the problem of forming the key competence “entrepreneurship and financial literacy” by means of the school geography course in basic school. The authors analyze the sequence of implementation of this key competence in the educational process and the transformation of the category wording in domestic legislative and regulatory documents.

The importance of the theoretical discourse on the content of the concept of “entrepreneurial competence” and the consideration of studies of the phenomenon in the social, psychological, pedagogical and content aspects is emphasized. The authors substantiate that in order to form entrepreneurial competence and financial literacy, it is important to clarify the peculiarities of the structure of this competence and determine the characteristics of the structural components. Based on the achievements of domestic and foreign scholars, the author's vision of the structure of entrepreneurship and financial literacy competence is proposed; the motivational, personal, cognitive and activity components are distinguished. In view of the problem under study, the characteristics of each structural component in the context of the content of the school geography course are proposed.

The article analyzes the potential of the content of geography curricula/model programs in basic school as a theoretical basis for the formation of the key competence “entrepreneurship and financial literacy”. Particular attention is paid to the courses of economic and social geography in the 9th grade. Emphasis is placed on the importance of ensuring the integration of geography and economics content in the educational process to promote understanding of economic processes, forming students' readiness for entrepreneurship, developing critical thinking, responsibility and initiative.

The authors draw attention to the changes in the methodology of competency-based teaching of geography and the importance of introducing methods that will help motivate students to succeed, willingness to act at risk, the ability to solve actual problems using practical tasks and situations, the ability to build interpersonal relationships, and responsibility for the implementation of a common cause.

***Key words.** geography, competence, key competencies, competence “entrepreneurship and financial literacy”, educational process, entrepreneurial competence.*

Постановка проблеми. Впродовж останнього десятиріччя в реформуванні освітньої галузі увага акцентується на компетентнісному підході, що знайшло своє відображення в галузевих законах та підзаконних актах: Законі України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, Державному стандарті базової середньої освіти, Концепції «Нова українська школа» та ін. Поміж визначених ключових компетентностей, які окреслюють зміст та вимоги до результатів навчання, особливою новизною та інтегративністю вирізняється компетентність «підприємливість та фінансова грамотність». З огляду на це, актуальним є питання перегляду підходів та методики формування цієї компетентності в межах навчальних предметів усіх освітніх галузях, які визначені стандартами.

Незважаючи на встановлені вітчизняними науковцями теоретичні підходи до наскрізного формування ключових компетентностей в освітньому процесі, в практиці спостерігається певний традиційний погляд щодо формування компетентності підприємливості та фінансової грамотності шляхом опанування навчальних предметів економічного спрямування. За таких умов проблема формування цієї ключової компетентності набуває особливого значення. Зокрема, значний інтерес викликає перегляд освітнього процесу з географії, який вирізняється тісним взаємозв'язком із змістом предметів економічного характеру та економікою як суміжної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічних досліджень засвідчує, що вітчизняними вченими достатньо велика увага приділяється дослідженню питань, пов'язаних з компетентнісним підходом в освітньому процесі загальної середньої освіти. Науковці ведуть пошук шляхів формування ключових компетентностей, які визначені стандартами та включені в навчальні/модельні програми, зокрема, і компетентності підприємливості та фінансової грамотності.

Різні тлумачення поняття проблематики означеної ключової компетентності та аналіз її сутності представлено в працях Ю. Білової, С. Прищепи, О. Суласвої, О. Часнікової та ін.

Зокрема предметом дослідження науковців є поняття та структура підприємницької компетентності (Ю. Білова; С. Прищеп та ін.); модель формування підприємницької компетентності у фахівців різних спеціальностей (М. Ляшенко, О. Проценко); розвиток підприємливості учнів в закладах загальної освіти в межах шкільних предметів (О. Довгань, Г. Назаренко, О. Коберник С. Прищеп, І. Унгурян та Н. Куриш, А.Ткачов та багато ін.).

Акцентує на важливості географічної освіти у формуванні підприємницької компетентності Г. Назаренко. Зауважує, що за умови тривалої недостатньої уваги до предметів економічного змісту в шкільній освіті, відсутності системності у формуванні економічних понять, «...вміння учнів формувати і застосовувати економічні поняття є одним із головних завдань сучасної шкільної географічної освіти» [11, с. 80].

Т. Завгородня вказує на актуальність формування підприємницької компетентності в здобувачів закладів загальної середньої освіти, як нового явища та необхідність врахування досвіду зарубіжних країн для визначення орієнтирів науково-методичного забезпечення якості освітнього процесу [5].

Н. Куриш, І. Унгурян наголошують на важливості формування підприємницької компетентності через інтеграцію підприємницького тла у зміст базових дисциплін [14].

Попри наявність значної кількості наукових праць з проблематики, сучасне формулювання поняття ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» вимагає додаткового дослідження сутності категорії, шляхів формування в межах шкільних предметів, зокрема географії.

Мета статті – проаналізувати теоретичні підходи до визначення сутності ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність», розглянути можливості освітнього процесу з географії в базовій школі щодо її формування.

Виклад основного матеріалу. Формування ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» в учнів закладів загальної середньої освіти є явищем новим і передбачає з'ясування сутності поняття, визначення змісту її структурних компонентів.

Використання дефініції «підприємливість та фінансова грамотність» для означення ключової компетентності впродовж останніх років зазнавало трансформації у формулюванні, що знаходило своє відображення в освітніх нормативних документах.

У Стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.), було запропоновано перелік ключових компетентностей, серед яких – «підприємницька компетентність» [4]. Концепція «Нова українська школа» (2016) пропонує формувати в учнів ключову компетентність «ініціативність і підприємливість» і розглядає її як «уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави», «уміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо» [16, с. 12].

Дослідниця проблематики Г. Назаренко зазначає, що повноцінне використання терміну підприємницької компетентності та пояснення його значення з'являється у вітчизняному освітньому процесі після схвалення Європейським парламентом і Радою Європейського союзу 17 січня 2018 року Рамкової програми оновлених ключових компетентностей для навчання упродовж життя [10]. Суть підприємницької компетентності за цим документом розглядається як здатність особистості співвідносити власні економічні інтереси й потреби з наявними ресурсами, інтересами й потребами інших людей та суспільства, реалізації здібностей пов'язаних з організацією власної підприємницької діяльності, орієнтування в трудових відносинах, оцінюванні власних професійних можливостей їх співвідношення з потребами ринку праці.

У Законі України «Про освіту» (2017) введено перелік назв 11 ключових обов'язкових для формування у здобувачів компетентностей, однією з яких є «підприємливість та фінансова грамотність». Державний стандарт базової середньої освіти, який розроблений

відповідно до цього Закону передбачає, що ця компетентність реалізується в тісному взаємозв'язку з іншими під час освітнього процесу і розуміється як:

- ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності у будь-якій сфері життєдіяльності;
- здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар'єрою;
- уміння вирішувати проблеми;
- готовність брати відповідальність за прийняті рішення;
- здатність працювати в команді для планування і реалізації проєктів, які мають культурну, суспільну або фінансову цінність, тощо [3].

У Концепції економічної освіти в гімназії та ліцеї України (2020) визначено вектори формування підприємницької компетентності в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти та окреслено сутність складових поняття компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» окреслюють наступним чином:

- підприємливість розглядається як здатність людини вирішувати завдання та ухвалювати відповідальні рішення у сфері економіки у практичній діяльності, господарюванні;

- підприємницька компетентність, – як особистісна якість, необхідна для успішного вирішення певних бізнес-задач, як інтегральна психологічна якість особистості учня, яка проявляється у мотивованій здатності до творчого пошуку та реалізації нових економічних ідей, вирішення різноманітних проблем в повсякденному житті;

- завдання фінансової грамотності полягає у формуванні навичок використання фінансових продуктів, а також вміння планувати власне фінансове майбутнє [7].

В Концепції зроблено акцент на необхідності формування в учнів знань учнів про взаємозв'язки між економічними знаннями і людською діяльністю, як умови цілісного сприйняття економічно-просторового середовища, що його оточує. Така позиція науковців підтверджує вагомість шкільних курсів географії, особливо її економічної та соціальної складової.

Для визначення можливостей освітнього процесу з географії щодо повноцінного формування компетентності підприємливості та фінансової грамотності важливо з'ясувати особливості структури цієї компетентності та їх характеристик.

Впродовж останніх десятиліть предметом дослідження зарубіжних та вітчизняних науковців була власне підприємницька компетентність, яка розглядалась науковцями через соціальний, педагогічний та змістовний аспект. Вважаємо, що ці дослідження можна взяти за основу, з огляду на сучасне трактування ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» в законодавчо-нормативних документах.

Так, Г. Назаренко розглядає проблему формування ключової підприємницької компетентності з позиції врахування реалій становлення в Україні демократичного способу життя, вільного підприємництва та ринкової економіки і розглядає її як компонент культури демократизму учнів, структура якої містить комплекс знань, умінь, звичок, цінностей, ставлень та набутого досвіду, що у сукупності забезпечать успішну діяльність учнівської молоді як суб'єктів демократичної взаємодії в соціально-економічній сфері суспільного життя [12, с. 244].

Психологічний аспект компетентності пропонує враховувати Ю. Білова вважає, що це інтегральна психологічна якість особистості, яка проявляється в мотивованій здатності до творчого пошуку та реалізації нових ідей та дає змогу вирішувати різноманітні проблеми в повсякденному, професійному, соціальному житті; уводить в характеристику підприємливої особистості такі якості, як толерантність, цілеспрямованість, витримка, відкритість до змін, орієнтація на розвиток і якість [1, с. 16]. І. Гуменюк пропонує враховувати в освітньому процесі важливість розвитку таких особистісних характеристик як: інноваційне мислення,

наявність інтуїції, вміння приймати рішення, вести ефективну комунікацію, вміння створити команду прийняття збалансованого ризику, визначення та вирішення проблем, навички ведення переговорів, самостійність, відповідальність, ініціативність, творчість, наполегливість, організованість, чесність [2, с. 53].

О. Коберник визначає розвиток підприємницької компетентності учнів через формування знань та умінь у сфері підприємницької діяльності: знання в галузі основ економічного аналізу господарської діяльності та підприємництва, уміння здійснювати мінімаркетингові дослідження, здатність співвідносити свої потреби й власні економічні інтереси з потребами інших людей, із наявними матеріальними, трудовими й природними ресурсами; готовність здійснювати організовувати власну підприємницьку діяльність, складати, здійснювати й оцінювати бізнес-проекти, приймати економічно обґрунтовані рішення в динамічному світі; аналізувати і оцінювати власні професійні можливості, здібності та співвідносити їх з потребами ринку праці [6, с. 89].

Узагальнюючи дослідження, науковці пропонують під підприємницькою компетентністю розуміти інтегративне особистісне утворення, що забезпечує спроможність людини правильно співвідносити власні можливості, економічні інтереси й потреби з потребами інших людей, наявними матеріальними, трудовими, природними й екологічними ресурсами, готовність здійснювати успішну підприємницьку діяльність, спрямовану на отримання різних матеріальних та соціальних вигід. Важливими складовими цієї компетентності є критичне осмислення та використання різноманітної інформації, творчий підхід до роботи та наявність лідерських якостей.

Структура підприємницької компетентності розглядається дослідниками як правило, через поєднання мотиваційного-ціннісного/мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та особистісного або емоційно-вольового компоненту, які складаються із системи показників, що характеризують і виявляють стан сформованості кожного компонента.

В контексті курсів географії в базовій школі характеристики компонентів ключової компетентності підприємливості та фінансової грамотності вважаємо доцільним представити через мотиваційно-особистісний, когнітивний та діяльнісний складник.

Визначаючи характерні особливості *мотиваційно-особистісного компонента* виходимо з того, що найважливішим у формування будь-якої ключової компетентності є визначення особистих цілей, усвідомлення внутрішньо-особистісного ставлення та позиції до обраного виду діяльності, формування світогляду, що відповідає сучасним уявленням про роль особистості та її лідерських якостей.

Цей компонент характеризує мотивацію учнів як загалом до освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти, так і до навчальної діяльності з географії.

Вважаємо, що мотивація особливим чином залежить від особистісних характеристик і включає в себе різні аспекти, пов'язані з особистими якостями:

- ініціативність, як здатність брати на себе ініціативу та відповідальність за свої дії та рішення;
- рішучість у прийнятті важливих рішень та організації руху вперед, навіть у складних ситуаціях;
- сміливість та готовність ризикувати та відкриватися новим можливостям;
- схильність до розумного ризику, здатність оцінювати ризики та приймати обдумані рішення;
- наполегливість як здатність не здаватися при перешкодах і продовжувати працювати над своїми цілями;
- впевненість у власних здібностях та можливостях.

Когнітивний компонент компетентності підприємливості та фінансової грамотності учнів базової школи, містить систему знань із географії що дозволяють усвідомлено і

цілеспрямовано вибудувати взаємозв'язок знань, умінь і установок у майбутній підприємницькій діяльності. Важливо зауважити, що географія як шкільний предмет не забезпечує системних економічних знань, але забезпечує інформацією щодо окремих категорій понять, створюючи тло та уявлення про економічну сферу діяльності людини. Науковець В. Надтока справедливо зауважує, що використання запропонованих економічних тем та категорій в шкільному курсі географії допоможе «усвідомити суть перебігу економічних процесів та явищ і пов'язані з ними причино-наслідкові взаємозв'язки» [13, с.182]. Т. Назаренко підкреслює, що інтеграція географії та економіки в шкільному курсі має важливе значення для сприяння глобальної економіки, розуміння світу та розвитку критичного мислення [11].

Когнітивна складова будь-якої компетентності є системоутворюючою, тому важливими в даному компоненті становлять знання економічної та соціальної складової шкільного курсу географії. Цей аспект структури пов'язаний зі знаннями, розумінням та когнітивними навичками, які потрібні для успішної проєктної, підприємницької діяльності. Інформаційна складова економічної географії забезпечить здатність до аналізу ринку, стратегічного планування, фінансового менеджменту та інших формування інтелектуальних аспектів, які впливають на прийняття рішень та керування бізнесом. Крізь призму викладеного вважаємо за доцільне визначити такі характеристики когнітивного компоненту в межах географії:

- розуміння та здатність до аналітичного осмислення змісту географії для вирішення майбутніх соціальних завдань та підприємницької діяльності;

- поінформованість про підприємництво та фінансову грамотність в контексті економічної географії;

- знання сучасної структури економіки, економічних понять;

- знання секторів та галузей економіки як ресурсу для свідомого вибору професії.

В освітньому процесі з географії *діяльнісний компонент* передбачає уміння учнів на основі навчального матеріалу демонструвати вибір ефективної ідеї для проєктної, підприємницької діяльності. Характеристиками його є здатність до організації, планування та прогнозування навчальної та проєктної, підприємницької діяльності; уміння створювати бізнес-плани, планувати ресурси та передбачати майбутні результати. Важливим показником є уміння учнів презентувати власні проєкти та вести конструктивний діловий діалог, налагоджувати ефективну комунікацію і здатність переконливо презентувати свої ідеї. Діяльнісний компонент повинен передбачати формування готовності підлітків творчо розв'язувати різноманітні освітні проблемні питання географічного та економічного характеру. Вітчизняні дослідники наголошують на важливості формування здатності учнів до досягнення мети через використання інноваційних засобів; до пошуку нетрадиційних та ефективних методів діяльності, яка вимагає від підприємливої особистості креативності та можливості передбачати майбутні ситуації [15].

Відтак, діяльнісний компонент компетентності підприємливості та фінансової грамотності в контексті навчання географії, на нашу думку, передбачає:

- застосування знань учнями для вирішення життєвих та освітніх проблем, пов'язаних із змістом географії;

- уміння демонструвати навички ефективного управління ресурсами, фінансами;

- ефективно налагоджувати комунікацію та взаємодію в навчальному процесі з географії;

- здатність об'єднувати і керувати командою або співпрацювати з партнерами;

- критично оцінювати власні здібності щодо вирішення проблемних завдань в контексті шкільного курсу географії.

Зважаючи на окреслені характеристики компонентів можемо стверджувати, що міст навчальних програм з географії є потужним ресурсом для формування ключової

компетентності підприємливості та фінансової грамотності.

Зокрема, оновлена навчальна програма для 9 класу «Україна і світове господарство» (Стандарт 2011) забезпечує змістове тло, пропонуючи до розгляду низку фундаментальних економічних категорій, процесів та явищ [9]. Так, запропонована до вивчення тема «Національна економіка» передбачає опанування такими категоріями як: «національна економіка», «валовий внутрішній продукт», «індекс людського розвитку» тощо. За результатами її опанування здобувачі мають вміти аналізувати та оцінювати власні можливості у зростанні добробуту своєї родини та держави. Вивчення теми «Світове господарство» формує розуміння сутності низки термінів економічного змісту («міжнародний поділ праці», «світове господарство» «світова економіка», «світовий ринок», типи економічних систем); забезпечує формування вміння наводити приклади впливу глобалізації на розвиток світової економіки, регіону, України, оцінювати роль ТНК, міжнародних організацій у світовій економіці та економіці України.

Важливими є теми інших розділів навчальної програми. В межах вивчення секторальної та галузевої структури економіки, учні вчать:

- розуміти важливість раціонального використання природних ресурсів та їх подальшої повної переробки в економіці країни (Тема «Лісове господарство»);
- оцінювати переваги використання альтернативних відновлюваних джерел енергії для потреб родини/громади (Тема «Виробництво та постачання електроенергії»);
- порівнювати ціни аналогічних видів продукції різних виробників (Тема «Виробництво тканин, одягу, взуття»);
- визначати вартість продуктового кошика родини, співвідношення вітчизняних та імпортованих продуктів у ньому (Тема «Виробництво харчових продуктів, напоїв»);
- враховувати вартість, тривалість і комфортність транспортних послуг для здійснення подорожі (Тема «Транспорт»);
- брати участь у проектуванні асортименту продукції, цінової політики та місця розташування мінімаркету (Тема «Торгівля»);
- розробляти проект з розвитку туристичного бізнесу у своєму регіоні (Тема «Туризм»);
- пояснювати сутність понять «кредит», «фінансовий центр», «офшор», «аутсорсинг» тощо (Тема «Фінансові послуги. Комп'ютерне програмування») [9].

Аналіз модельних програм з географії (Стандарт 2020) засвідчує, що авторами збережено змістовий компонент економічної та соціальної географії, осучаснено перелік вивчення економічних понять. Окреслено завдання, які дозволяють розвивати в учнів діяльнісний компонент ключової компетентності підприємливості та фінансової грамотності: вміння генерувати, презентувати та реалізовувати ініціативи географічного характеру, пояснювати ефективність заощадження природних ресурсів та інвестування в природоохоронну діяльність, обчислювати економічний ефект ініціатив і діяльності, пов'язаних із реалізацією прикладних географічних завдань. Зокрема в модельній програмі (авт. Запотоцький С. П. та інші) 8 класу запропоновано тему «Природні ресурси як чинник суспільного розвитку», яка передбачає формування уявлень в учнів про взаємозв'язки географічних об'єктів і явищ для розв'язання запропонованої навчальної/ життєвої проблеми. У 9 класі розділ «Національна і світова економіка» ознайомлює із низкою ключових економічних понять, секторами економіки, торгівлею та фінансовими послугами як складових третинного сектора економіки; розділ «Регіони і країни» пояснює структуру економіки різних типів країн, місце України в геополітичному та економічному світовому просторі [8].

Отже, навіть побіжний огляд шкільних програм свідчить, що сучасна географія не тільки не вичерпала свій потенціал, а є інтегративним чинником природничих і суспільних наук; географія є унікальною наукою, яка «в комплексі афішує єдність тріади: природи – суспільства – економіки, аналізує причинно-наслідкові зв'язки, прогнозує і пропонує шляхи вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем» [11, с. 85]. Можемо стверджувати, що зміст

шкільних курсів географії в базовій школі містить значний потенціал для формування компетентності підприємливості та фінансової грамотності, усіх її складових компонентів.

Підсумовуючи, зауважимо, що формування в учнів ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» вимагає від учителів здійснення інтеграції змісту, а також використання оптимальних методів, форм та засобів навчання, які забезпечують:

- *мотивацію на досягнення успіху* через створення навчального середовища, яке стимулює учнів до досягнення своїх цілей та активної участі у навчальному процесі;

- *готовність діяти в умовах ризику* та невизначеності шляхом включення учнів у ситуації, де вони повинні приймати рішення та діяти в умовах обмеженої інформації та невизначеності;

- *уміння розв'язувати актуальні завдання* з використанням практичних завдань та ситуацій, які вимагають аналізу та пошуку рішень для актуальних проблем;

- *будування конструктивних ділових та міжособистісних взаємовідносин* через розвиток навичок комунікації, співпраці та взаєморозуміння, які важливі для підприємницької діяльності;

- *управління стресовими ситуаціями* шляхом включення ефективних стратегій управління стресом та подолання негативних емоцій;

- *відповідальність за виконання спільної справи* через залучення учнів до спільних проектів та завдань, де вони вчать брати на себе відповідальність та працювати у команді.

Висновки. Впродовж останніх років у вітчизняній освіті широко обговорюється реалізація компетентнісного підходу в шкільній освіті, досліджуються шляхи формування наскрізно ключових компетентностей. Важливим є законодавчо-нормативне врегулювання переліку та визначення категорійної сутності ключових компетентностей. Зважаючи на оновлення та зміну підходів до визначення сутності ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» постає проблема визначення шляхів та особливостей її розвитку в контексті освітнього процесу з окремих предметів, зокрема географії. У дослідженні запропоновано характеристики компонентів структури ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність (мотиваційно-особистісний, когнітивний, діяльнісний), які можуть слугувати показниками формування компетентності в межах освітнього процесу з географії. Подальші наукові розвідки з окресленої проблематики будуть спрямовані на з'ясування визначення рівнів сформованості компетентності підприємливості та фінансової грамотності випускників базової школи в процесі навчання географії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білова Ю. А. Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2013. Вип. 7. С. 15–17.

2. Гуменюк І. М. Формування підприємницької компетентності майбутніх фахівців педагогічного профілю. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : Збірник наукових праць. Вип. 26. Ч.1. Кам'янець-Подільський, 2019. С. 52–57.

3. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>

5. Завгородня Т. Формування підприємницької компетентності здобувачів загальної середньої освіти: зарубіжний досвід. *Гірська школа українських Карпат*. 2020. № 22. С. 189–193.

6. Коберник О. М. Теоретико-методичні засади компетентнісного підходу в технологічній освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2014. Вип. 37. С. 85–91.

7. Концепція економічної освіти в гімназії та ліцеї України / авт. колектив ; за ред. Т. Г. Назаренко. Київ : Пед. думка, 2020. 38 с. URL: <https://undip.org.ua/library/kontseptsiiia-ekonomichnoi-osvity-v-himnazii-ta-litsej-ukrainy/>
8. Модельна навчальна програма «Географія. 6–9 клас» для закладів загальної середньої освіти / С. П. Запотоцький, Г. І. Карпюк, Р. В. Гладковський, А. І. Довгань та ін. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Neohrafiya/Neohrafiya.6-9-kl.Zapototskyi.ta.in.06.05.2022.pdf>
9. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Географія. 6–9 класи (наказ МОН України від 03 серпня 2022 р. № 698). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf>
10. Назаренко Т. Г. Дидактичні можливості підручника економіки для формування в учнів ліцею підприємницької компетентності. *Проблеми сучасного підручника*. 2019. Вип. 23. С. 184–191.
11. Назаренко Т. Г. Методика формування в учнів ліцею економічних понять на уроках географії. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 4. С. 77–85.
12. Назаренко Г. А. Підприємницька компетентність як компонент культури демократизму учнівської молоді. *Вісн. Черкас. нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького*. Серія: Педагогічні науки. 2020. Вип. 2. С. 243–248.
13. Надтока В., Надтока О. Реалізація змістової лінії «підприємливість та економічна грамотність» у географічному курсі «Господарство: Україна і світ». *Проблеми сучасного підручника*. 2019. № 22. С. 164–176.
14. Унгурян І., Куриш Н. Формування ключової компетентності підприємливості та ініціативності у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2016. Вип. 2. С. 99–102.
15. Прищеп С. М. Формування підприємницької компетентності учнів у сучасній школі: зарубіжний досвід. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 75. Т. 2. С. 75–78.
16. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>

REFERENCES

1. Bilova Yu. A. (2013). Poniattia ta struktura pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv ekonomichnoho profiliiu. *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity*, issue 7. 15–17. [in Ukrainian].
2. Humeniuk I. M. (2019). Formuvannia pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv pedahohichnoho profiliiu. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka* : Zbirnyk naukovykh prats, issue 26. Ch.1. Kam'ianets-Podilskyi, 52–57 [in Ukrainian].
3. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.09.2020 r. № 898. (2020). URL: <https://www.kmu.gov.ua/>
4. Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.11.2011 r. № 1392. (2011). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>
5. Zavhorodnia T. (2020). Formuvannia pidpriemnytskoi kompetentnosti zdozvachiv zahalnoi serednoi osvity: zarubizhnyi dosvid. *Hirska shkola ukrainskykh Karpat*. № 22. 189–193 [in Ukrainian].
6. Kobernyk O. M. (2014). Teoretyko-metodychni zasady kompetentnisnoho pidkhotu v tekhnolohichnii osviti. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*, issue 37. 85–91 [in Ukrainian].
7. Kontseptsiiia ekonomichnoi osvity v himnazii ta litsei Ukrainy / avt. kolektyv ; za red. T. H. Nazarenko. Kyiv : Ped. dumka, 2020. 38 s. URL: <https://undip.org.ua/library/kontseptsiiia-ekonomichnoi-osvity-v-himnazii-ta-litsej-ukrainy/> [in Ukrainian].
8. Modelna navchalna prohrama «Neohrafiia. 6–9 klas» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity / S. P. Zapototskyi, H. I. Karpiuk, R. V. Hladkovskyi, A. I. Dovhan ta in. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5->

9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9-kl.Zapototskyu.ta.in.06.05.2022.pdf

9. Navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Heohrafiia. 6–9 klasy (nakaz MON Ukrainy vid 03 serpnia 2022 r. № 698). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.prohrama-2022.geography-6-9.pdf>

10. Nazarenko T. H. (2019). Dydaktychni mozhlyvosti pidruchnyka ekonomiky dlia formuvannia v uchniv litseiu pidpriumnytskoi kompetentnosti. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, issue 23. S. 184-191. [in Ukrainian].

11. Nazarenko T. H. (2018). Metodyka formuvannia v uchniv litseiu ekonomichnykh poniat na urokakh heohrafii. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. № 4. 77–85 [in Ukrainian].

12. Nazarenko H. A. (2020). Pidpriumnytska kompetentnist yak komponent kultury demokratyzmu uchnivskoi molodi. *Visn. Cherkas. nats.. un-tu im. B. Khmelnytskoho. Seria: Pedahohichni nauky*, issue 2. 243–248 [in Ukrainian].

13. Nadtocka V., Nadtocka O. (2019). Realizatsiia zmistovoi linii «pidpriumlyvist ta ekonomichna hramotnist» u heohrafichnomu kursi «Hospodarstvo: Ukraina i svit». *Problemy suchasnoho pidruchnyka*. 22. 164–176 [in Ukrainian].

14. Unhurian I., Kurysh N. (2016). Formuvannia kliuchovoi kompetentnosti pidpriumlyvosti ta initsiatyvnosti u navchalno-vykhovnomu protsesi zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu. *Pedahohichni innovatsii: idei, realii, perspektyvy*, issue 2. S. 99–102 [in Ukrainian].

15. Pryshchepa S. M. (2021). Formuvannia pidpriumnytskoi kompetentnosti uchniv u suchasni shkoli: zarubizhnyi dosvid. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitni shkolakh*. 75. Vol. 2. 75–78 [in Ukrainian].

16. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku : rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy vid 14 hrudnia 2016 r. № 988-p. (2016). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>

Статтю надіслано до редколегії 10.09.2024 р.
Статтю рекомендовано до друку 29.09.2024 р.